

ÇEVRESEL GÜVENLİK: DOĞA VARLIKLARININ METAEKOLOJİSİ

Çevreye yönelik ilgi ve kaygıların artmasında çevresel sorunların nicel ve nitel artışı kadar teknolojik gelişmeler sayesinde gözlem olanaklarının artmasının ve hümanist bilincin gelişmesinin de önemli katkıları vardır.

Prof. Dr. Fikret Birdişi

Bu nedenle çevre sorunları birkaç onyıdır dünyanın gündeminde olmasına karşın günümüzde konuya olan yaklaşım daha da detaylanmıştır. Bu kapsamda “çevresel güvenlik” hakkındaki literatürdeki artışla birlikte bu alanda kavramsallaşma da gelişmektedir. Bu konuda en genel sınıflandırmalardan biri ekosistem diğeri ise çevre (environment) dir.

Ekosistem doğaya ve onun işlevlerine vurgu yaparken, çevre kavramı doğa-insan etkileşimini de kapsayacak biçimde geniş bir alana yayılan makro bir tanımlamadır. Bu tanımlar çerçevesinde çevre sorunları ve ekoloji hakkında fen bilimlerinden sosyal bilimlere kadar yayılan geniş bir akademik ilgiden söz edebiliriz.

Ekolojinin ve çevre sorunlarının siyaset bilimine konu olması ise önce ekonomi bilimi ile

başlamıştır. “İnsan istek ve ihtiyaçlarının sınırsız olmasına karşın olanakların kıt olması” şeklinde yapılan iktisadi tanım, ekonomi uzmanlarının doğa varlıklarına araçsal yaklaşımına neden olmuştur. Bu çerçevede ekosistemdeki daralma insan eylem ve ilişkilerini de içeren çevreye yoğun bir baskı yaratacağı için iktisatçıların dikkati ontolojiye değil problematiğe yoğunlaşmıştır. Zira insan ihtiyaçlarının karşılandığı birincil kaynak doğa olduğuna

"Ekosistem doğaya ve onun işlevlerine vurgu yaparken, çevre kavramı doğa-insan etkileşimini de kapsayacak biçimde geniş bir alana yayılan makro bir tanımlamadır."

göre doğada bulunan kısıtlı olanakların yönetimi bir anlamda “doğanın ekonomisi” anlamına gelmektedir.

İktisatçıların sorunu “bir ekonomi krizi” olarak görmesi ve tanımlaması siyasetçileri kriz yönetimine yönelttiği için siyaset bilimi açısından ortaya bir “çevre yönetimi” ve “çevresel güvenlik” kavramı çıkmıştır.² Devletin varlık nedenlerinden birini belki

de en birincisini güvenlik olarak gören Hobbesçu yaklaşım, çevre sorunlarını da yönetilmesi gereken bir kriz, bir güvenlik sorunu olarak algılamaktadır.

Küresel yönetim anlamında da çevre sorunlarını iktisadi bir mesele olarak ele alma eğilimi daha çok öne çıkmaktadır. Nitekim BM’in 4 Haziran 1992’de Rio de Jenerio’da düzenlediği bu konudaki ilk konferansın da “Çevre ve Kalkınma” ismini aldığı görülmektedir. BM bu

konferansta “sürdürülebilir bir kalkınma” arayışı içinde aslında çevre sorunlarının kök nedenlerini oluşturan kapitalist tüketim alışkanlıkları ve israf ekonomisi üzerinden sürecin nasıl yönetilebilir kılınabileceği yönünde bir sorunsal edinmiştir. İşte bu noktada bir parantez açıp konunun ontolojisine değinmekte fayda var.

Çevreye ya da ekolojik varlıklara nasıl bakmak gerekir? Bu konudaki ilk ayrışma

1 Prof. Dr. Fikret Birdişi, İnönü Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

2 Lester R. Brown, *Outgrowing the Earth: The Food Security Challenge in an Age of Falling Water Tables and Rising Temperatures* (NY: W.W. Norton & Co., 2005)

Üretim araçlarının gelişmesi ve insanın “doğaya hakim” olmaya başlamasıyla ortaya çıkar. Bu “doğaya hakim olma” anlayışı evre-doğa çalışmalarında sık rastlanan bir tanımlamadır. Böyle iddialı bir cümlenin arkasında modern bilimin parçalı dünya görüşü yatıyor. Zira 17’nci yüzyıla gelindiğinde bilimsel gelişmelerle birlikte lme ve nitelendirme amacıyla matematiğin, bütünleri parçalara ayırmak üzere tasarlanmış bir inceleme sürecini kullanmaya başlamasıyla insanoğlunun dünyaya bakışı da bütüncül olmaktan uzaklaşmıştır.³ Bu yaklaşım, doğal sistemin yapısal bütünü yerine, tek tek parçaları üzerine yoğunlaşmakta ve parçaların birbirleriyle olan ilişkileri yerine de ayrı ayrı nasıl işledikleri üzerinde durmaktadır. Bunun iki tür yanılığı ürettiğini söylememiz mümkündür. Birincisi, doğa varlıklarının değerini takdir etmede bir yanılığı; ikincisi, doğanın işleyişindeki sistemsel bütünlüğü kavramada oluşan bir yanılığı.

Birinci yanılığıda, parçalı dünya görüşü nedeniyle doğanın bütünlüğünün bozulması bütüne ait anlamın da yok olmasına neden olduğundan bütünden kopuk her öğenin taşıdığı önemi de azaltmıştır. Örneğin büyük bir makineyi çalıştıran çarklar içinde küçük bir ark, makinenin bütünlüğü içinde bütün makine kadar ya da makinenin çalışmasının sonuçları kadar önem taşırken, bu küçük ark bütünden kopuk ele alındığında ancak kendi büyüklüğü kadar bir anlam ve

3 Clive Ponting, Dünyanın Yeşil Tarihi, (ev. Ayşe Başçı- Sander), İstanbul: Sabancı Üniv. Yayını, 2000, s. 130

nem taşır. Benzer biçimde doğa varlıkları da bir bütün olarak ele alınmak yerine, öncelikle insan faaliyetleri içinde üretim faaliyetlerinin bir girdisi, yani ham madde olarak tanımlanmaktadır. Aslında doğa varlıklarını ham madde olarak görmek ve nitelendirme bile alttan alta doğa varlıklarının tamamlanmamış bir ontoloji olduğunu ve üretim faaliyetleriyle bir anlam ve değer kazandığını telkin etmektedir. Çevreye ve ekolojik varlıklara bu Őekilde bir yaklaşımı “metaekoloji” olarak adlandırmaktayım.⁴

Metaekoloji, doğa varlıklarının ontolojik değerlerini göz ardı ederek değişim değerleri üzerinden işlem görmesi anlamına gelir. Yani herhangi bir ekonomik sistemde evre ve ekolojik varlıklar öz değerlerinin ve yaşamı destekleyen bir sistem olmalarının ötesinde ekonomik birikimin kaynağı olarak görülmekte ve ham madde olarak üretimde yüklendiği işlevsellik oranında değer almaktadır. Bu durumda örneğin temiz su ve çevreye ulaşma ancak bir fiyat ödenerek ulaşılabilen bir meta haline gelmektedir. Bu Őekilde her Şey sayısallaşmakta ve pazar ürünü haline gelmektedir. Ayrıca ekolojik varlıklar kendi değerleri dikkate alınmadan sadece bir değişime konu olduğunda kendilerini farklı ve yararlı kılan öznel değerlerini de yitirirler. Örneğin değişime konu olduğunda beş kilo buğday elli kilo demire eşdeğer olsun. Kullanım değerleri dikkate alınmadığında buğday bir besin olarak anlamını yitirir ve besleyici olmayan

4 Birdişli, Fikret. Metaekoloji ve Metaekolojik Güvenlik, Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi, 5 (2), ss.1-4, 2012

demir ile aynı kategoride yer alır. Bu nedenle bir şey değişime konu olduğunda metalaşır ve gerçek anlamını kaybeder.⁵

Doğaya olan bu bakışa birçok ekonomi teorisinin olduğu gibi Emek Değer Teorisinin de katkısı büyüktür. Örneğin liberal ekonominin özel mülkiyet savunmasında, sahibi olan toprakların sahipsiz topraklardan daha verimli olduğundan söz edilerek sahipsiz, yani bir anlamda değişime uğratılmamış varlıkların değersiz olduğu öne sürülmektedir. Bu nedenle modern ekonomik düşüncenin ideolojik okumaları kendi ideal dünyalarını parasal değerler ve verimlilik üzerine kurmuş, doğanın ekolojik dinamiklerinin ise insan ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik üretim unsurlarından olduğunu kabul etmiştir. Bu bakış açısının en büyük iki temel sorunu ise ekonomik büyümenin doğal sınırı olmadığı yanılığы ile doğanın insan ekonomisine olan katkısının bedelsiz olduğu yönündedir.⁶ Bu her iki yanılığы “çevre sorunlarının” temel nedeni olduğu gibi bu sorunların bir türlü çözülememesinin arkasında yatan mantaliteyi de betimler. Zira “sürdürülebilirlik” hem kapitalist tüketim alışkanlıklarının devamı hem de kaynak akışının sürekliliğinin sağlanması gibi bir paradoksu bünyesinde taşımaktadır. Oysaki kapitalist tüketimdeki artış eğilimi ile doğanın kendini yenileyebilme hızı eş düzeyde değildir.

Toparlayacak olursak “çevre sorunları” ile “çevresel güvenlik” aynı kök nedene dayalı bir sorunun ekonomi ve siyaset bilimi tarafından kavramsallaştırılması sonucu ortaya çıkmıştır. Fakat her iki tanım da metaekolojiktir. Ekonomi bilimine göre çevre varlıklarının tükenmesi ya da çevrenin kirlenmesi ekonomik girdilerde bir daralmaya neden olurken, siyaset bilimi açısından bu durum ulusal/uluslararası güvenliği tehdit edebilecek olan bir

5 Karl Marx, 1844 Elyazmaları, Ekonomi, Politik ve Felsefe, (çev. Kenan Somer), Eriş Yayınları, 2003, s.47

6 Birdişi, Fikret. Metaekoloji ve Metaekolojik Güvenlik, Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi, 5 (2), ss.1-4, 2012

çatışmanın kaynağıdır.⁷

Çevre sorunlarına metaekolojik yaklaşım bir yanda çevre ve ekolojiyi bir sorunsal olarak ele alırken diğer yanda ekolojik ayak izi, ekolojik borç, yeşil politik gibi üretilen kavramlar üzerinden “çevre temizleme piyasası” oluşturarak başka bir tüketim alanı açmanın çarpık mantalitesini birlikte içermektedir.

Yani metaekolojik yaklaşımda ekolojik sorunlar aynı zamanda temizleme teknolojileri yoluyla oluşturulmuş bir piyasayı besleyen rasyonel bir gerçektir ve fırsattır. Bu bağlamda çevre kaygısının en fazla liberal sosyal demokrat toplumlarda belirgin olmasına şaşmamalıdır. Çünkü yaşayanların refahının sağlanmış olduğu sağlıklı bir çevre talebinin kapitalist tüketim kültürünün bir parçası olduğu bilinmektedir. Bu bakış açısıyla, doğaya yönelik dikkat, modern evrene karşı inşa edilmiş olmaktan çok onun aracılığıyla üretilmiş gibidir.⁸

Özetle J.Belamy Foster’in ekonomik indirgemecilik (economic reductionism) olarak adlandırdığı⁹ ve çevre varlıklarını birer piyasa malzemesi haline dönüştüren, onları fayda ve maliyet hesapları içinde ele alan bu görüş, çevreye “metaekolojik” yaklaşımı yansıtmaktadır.

Çevre ve ekolojik sorunlara metaekolojik yaklaşım çevre sorunlarının kalıcı veya uzun süreli çözümünde önemli ve gizil bir problemdir. Sorunun kalıcı çözümü, insan ve doğa arasındaki ilişkinin sömürü yaratan bir hiyerarşi yerine, her ikisini bütüncül bir yaşamın birbirini tamamlayan parçaları olarak gören bir perspektifin toplumda ve yönetimde yaygınlık kazanmasıyla mümkün olacağını söylemek mümkündür.

7 Barnett, Jon (2001) The Meaning of Environmental Security, Zed Books Ltd, London, s. 37-38.; Lester R. Brown, Outgrowing the Earth: The Food Security Challenge in an Age of Falling Water Tables and Rising Temperatures (NY: W.W. Norton & Co., 2005)

8 Birdişi, Fikret. Metaekoloji ve Metaekolojik Güvenlik, Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi, 5 (2), ss.1-4, 2012

9 John Bellamy Foster, Ecology Against Capitalism, New York: Monthly Review Press, 2002, s. 29